

Maite De Beukeleer & Maarten Larmuseau
Met medewerking van Lise Hellemans

IN HAAR VOETSPOREN

*Op zoek naar
onze voormoeders*

STERCK & DE VREESE

HET LEMKE ZOND ZIJN DOCHTERS UIT

Tijdens onze zoektocht naar doodgewone en toch buitengewone vrouwen in Limburg komen we dankzij enkele tips bij het Lemke terecht. Het Lemke is een evenementenruimte in het Noord-Limburgse Elen. Maar – en dat is wat ons fascineert – het Lemke is ook een geklasseerde vierkantshoeve die al driehonderd jaar in familiebezit is. Onvermijdelijk hangen er daarom heel wat familie verhalen vast aan de locatie; de website van het Lemke bevat een heel scala aan zulke verhalen. Ook enkele bijzondere vrouwen krijgen hier een plaatsje. Vooral een zuster uit de woelige Franse tijd wekt onze belangstelling. Dat willen we van naderbij bekijken!

Benieuwd als we zijn, zoeken we contact met de familie. We komen bij Jan Deckers uit, die ons hartelijk uitnodigt in de hoeve. 'Dan heb je die ook eens gezien,' zegt hij enthousiast aan de telefoon. Jan blijkt de geknipte persoon te zijn om ons meer te vertellen over de geschiedenis van het Lemke en het wedervaren van enkele bijzondere vrouwen die door de eeuwen heen in de hoeve hebben gewoond: hij bewaart het uitgebreide familiearchief.⁵⁴³

Locatie als vertrekpunt voor een familiegeschiedenis: het Lemke in Elen

Wanneer we aankomen aan het Lemke, staat Jan al aan de voordeur. Hij troont ons mee naar binnen, waar hij al heel wat stukken uit het familiearchief klaargelegd heeft. Via zijn schoonvader – met wie hij een verre gemeenschappelijke voorvader deelt – heeft hij deze in handen gekregen. Jan steekt meteen van wak: hij is zelf geboren in deze hoeve en heeft ze gerestaureerd en laten klasseren als beschermd monument. Voor de restauratie en het klasseringdossier moest hij heel wat opzoekingswerk doen, 'en vandaar komt logischerwijs ook de interesse voor onze familiegeschiedenis'. Maar hoe is deze markante plek ooit in familiebezit gekomen? En gebleven?

We schrijven 1714, wanneer ene Coen Coenen een vervallen pand in Elen via erfkoop kocht van Willem Nelissen. Zo werd het pand na de dood van Willem Nelissen volledig eigendom van de familie Coenen. Vier jaar na zijn aankoop verving Coen Coenen het pand al door een nieuwe hoeve.⁵¹⁴ In een akte van de Leenzaal van Kuringen, de centrale administratie van de graaf van Loon, werd zelfs genoteerd: 'Deesen Coen Coenen heeft metter daet een soe schoon hujs op die plaetse getimmert als er een in den dorpe van Eelen gelegen is.'⁵¹⁵

Hoewel de hoeve intussen dus iets meer dan driehonderd jaar oud is, oogt ze verrassend modern en pronkt ze tot op vandaag nog altijd in het dorpscentrum van Elen. Enkel de datumsteen in de voorgevel herinnert ons eraan dat het om een vrij oud pand gaat. Op die datumsteen uit 1718 staat ook een afbeelding van het Lam Gods – 'lemke' betekent namelijk letterlijk 'lammetje'.

In de driehonderd jaar geschiedenis van het Lemke komen drie familienamen prominent naar voren: Coenen, Lucas en Deckers. Dat is niet onlogisch, want Elen was en is een gemeente met een heel kleine bevolking – in 1806 waren er slechts 514 inwoners – waardoor deze drie lokale families geregeld onder elkaar huwden.⁵¹⁶ Vandaar ook dat het niet zo uitzonderlijk is dat onze gastheer Jan Deckers een gemeenschappelijke voorouder heeft met zijn schoonvader, die zelfs dezelfde familienaam draagt.

Naast de boerderij is ook de enige brouwerij van Elen – die toevallig aan de overkant van de straat stond, recht tegenover het Lemke – tegenwoordig in handen van de familie Deckers.⁵¹⁷ Deze brouwerij was net als het Lemke eerst eigendom van Joannes Coenen (1698-1772), de zoon van stamvader Coen Coenen en Maria Lucas.⁵¹⁸ Hun dochter, Helena Coenen (1724-1796), erfde het Lemke en de brouwerij. Zij huwde met Theodorus Lucas (circa 1721-1802), die de brouwerij opnieuw bouwde.⁵¹⁹ Het Lemke ging over op hun zoon Leonardus Lucas (1764-?), terwijl hun dochter Maria Ida Lucas (1767-1850) de brouwerij erfde.⁵²⁰ Toen Maria Ida in 1795 huwde met Nicolaas Deckers, kwam de brouwerij in handen van de familietak Deckers, wat tot op vandaag het geval is.⁵²¹ Het Lemke ging dan weer over op Leonardus' dochter Maria Elisabeth Lucas (circa 1799-1826).⁵²² Omdat de nakomelingen van Maria Elisabeth niet huwden met telgen uit de families Coenen, Deckers of Lucas, verdwenen deze drie achternamen een eeuw lang uit de geschiedenis van het Lemke. Pas toen Joannes Adamus Deckers (1880-1959) in 1918 het Lemke terugkocht, kwam ook de boerderij in handen van de familietak Deckers.⁵²³ Joannes Adamus huwde overigens met Maria Hubertina Coenen (1882-1949), een nakomelinge van Joannes Coenen en zijn tweede vrouw.⁵²⁴

De families die in het Lemke en de brouwerij woonden, speelden ook een belangrijke rol in de geschiedenis van het dorp. Hun namen komen dan ook geregeld voor in de lijst met schepenen en burgemeesters die Elen gekend heeft.⁵²⁵ Het Lemke was volgens Jan zelfs de plek waar de schepenbank samenkwam! De schepenbank hield zich tijdens het ancien régime bezig met het dagelijks bestuur van een gemeente en met lokale rechtspraak.

‘Mogen we dan veronderstellen dat het in het verleden steeds om een welgestelde familie ging die in het Lemke woonde?’, vragen we voorzichtig. Jan knikt: ‘Zeker! Die zaten altijd goed in de slappe was!’ De familie bezat ook heel wat grond. Van Theodorus (Dirk) Lucas weten we bijvoorbeeld dat hij in 1784 vijftien bunder (iets minder dan twintig hectare) land bezat, en zo een van de grootste particuliere grondeigenaars van Elen was.⁵²⁶

Uit de verhalen die Jan vertelt, maken we op dat de familiebanden na driehonderd jaar nog steeds erg sterk zijn. Zo sterk, dat ze in 1968 een groot familiefeest organiseerden om het 250-jarig bestaan van de hoeve te vieren, en dat in 2018 herhaalden voor de driehonderdste verjaardag.⁵²⁷ We vragen ons af of de boeiende familiegeschiedenis daar een rol in speelt, maar Jan meent van niet. ‘Het huis is meer de lijm geweest dan de personen.’

En toch kan je niet ontkennen dat er enkele markante figuren in de familiegeschiedenis voorkomen, met interessante verhalen – mannen, zoals

Boven de deur van het Lemke hangt een gevelsteen met de datum waarop de vierkantshoeve gebouwd werd, 1718. Het lammetje op de steen stelt het Lam Gods voor. 'Lemke' betekent namelijk letterlijk 'lammetje'.

stamvader Coen Coenen en de vele schepenen en burgemeesters, maar ook enkele vrouwen. Samen met Jan doorbladeren we zijn stamboom. Ons oog valt al snel op Anna Maria Lucas, oftewel zuster Maria Helena, die leefde aan het einde van de achttiende en begin van de negentiende eeuw. Van haar bleef bovendien in de familie een portret als oude vrouw bewaard.* Ze moest daarom wel wat betekend hebben. En dus voelen we Jan aan de tand over deze bijzondere vrouw. Haar verhaal blijkt een interessante microhistorische casus te zijn over de moeilijkheden die vrouwelijke religieuzen in de Lage Landen ondervonden onder het Franse revolutionaire bewind.

* Over overgeleverde familiestukken lees je meer in het hoofdstuk 'Een stapel postkaarten van de ongeletterde Roos'.

Anna Maria Lucas, beter gekend als Masseur Maria Helena

Anna Maria Lucas werd geboren in de achttiende eeuw. In die periode, het zogenaamde ancien régime, hadden vrouwen een heel andere positie dan vandaag. De samenleving was patriarchaal ingesteld en de kansen voor vrouwen waren eerder beperkt. Zo kregen ze geen of beperkte toegang tot de gilden en ambachten en konden ze geen prestigieuze of machtige posities innemen.⁵²⁸ Ook in de rechtspraak werden vrouwen niet gelijkwaardig aan mannen behandeld.*

Het was ongetwijfeld eenvoudiger om een man te zijn in het ancien régime, maar dat betekent niet dat vrouwen stevast uitgekloten, onderdrukt en misbruikt werden. Integendeel: er bestaan heel wat anekdotes die net bewijzen dat vrouwen – waar ze dat konden – het heft in eigen handen namen.⁵²⁹ Alleen is het moeilijker om deze getuigenissen te vinden: vrouwen produceerden in die periode nu eenmaal veel minder bronnen dan mannen. Het merendeel van de overgebleven bronnen uit het ancien régime zijn uitspraken van economische, juridische of politieke activiteiten – zaken waar vrouwen zich traditioneel minder mee bezighielden of mochten mee bezighouden.⁵³⁰ In juridische documenten kom je vrouwen dan ook vaak tegen samen met een vertegenwoordiger, of soms was enkel de vertegenwoordiger aanwezig en niet de vrouw. Hoewel het niet eenvoudig is om geletterdheid in de vroegmoderne tijd te meten, zijn er sterke indicaties dat vrouwen bovendien minder geletterd waren dan mannen.⁵³¹ Het staat dan ook buiten kijf dat ze minder geschreven bronnen nalieten. De stem van de vrouw komt nog het duidelijkst naar voren in procesdossiers, als relaas van misdaden waar ze slachtoffer van werden of getuige van waren. Het zijn kleurrijke verhalen die niet alleen de details van de misdaad ontrafelen, maar ook het dagelijks leven van de vrouw in al z'n facetten blootleggen.**

In het geval van het verhaal van Anna Maria Lucas kunnen we nog op heel andere bronnen een beroep doen. Omdat de families Coenen, Lucas en later ook Deckers een belangrijke rol speelden in de Elense geschiedenis, komen ze ook veelvuldig voor in heel wat bronnen over het dorp en de familie. Bovendien hielden Anna Maria's vader, Dirk Lucas, en diens vader

* Een mooi voorbeeld van hoe de straf voor vrouwen soms anders was dan voor mannen, vind je in het hoofdstuk 'Dossier 2835: de heksenmoord in Onkerzele'. Daar krijgt de vrouw een minder zware straf, maar dat was lang niet altijd het geval.

** Het hoofdstuk 'Dossier 2835: de heksenmoord in Onkerzele' is een mooi voorbeeld van hoe zulke procesdossiers ons een blik gunnen op het dagelijks leven van de vrouw.

Den 29-july 1777 is mijn Dochter anna marij Lucas aen genomen
 int clooster des Religiën tot oetwān bij vrom
 int Land van gelder groot die som van 200 guld
 hebben en dat by alle toe behoer was een
 Religiën behoer
 Den 30 august 1777 is mijn Dochter int
 clooster tot oetwān gellert en alle onkosten betaalt
 met die som van 192-15-2
 als noch een offer in drent gult 25-2 gult
 Item betaalt op Rekening vande Doct ad- 300 gult
 daer in begrepen 92 vult tot te Leven tot bueten
 het was een 45-
 Den 1-july 1778 is mijn Dochter marij hulma Lucas int
 ewmaet clooster tot oetwān geprofeest der
 canonieke Regulieren en alle van dōt betaalt met
 die som van 200-gult Luyde gult vervolgens ynt land
 betaalt Item een noch velt 50 gult cluys gult

Jan en Dirk Lucas, respectievelijk de grootvader en vader van Anna Maria Lucas, hielden een
 memorieboek bij, waarin ze naast administratieve informatie ook zaken van familiale aard noteer-
 den. Dankzij deze notities weten we heel wat over de intrede van Anna Maria en wat dat zoal met
 zich meebracht.

een memorieboek bij. In het algemeen werd een memorieboek gebruikt om
 officiële gegevens te noteren, waar vaak ook gebeurtenissen en anekdotes
 aan toegevoegd werden. In steden ging het daarom meestal om lijsten met
 namen van schepenen, die aangevuld werden met belangrijke nieuwsfeiten.
 Zulke memorieboeken groeiden vaak uit tot stadskronieken. Maar ook han-
 delaars en boeren hielden soms een memorieboek bij, waarin ze hun boek-
 houding noteerden, vaak aangevuld met persoonlijke details over de familie.
 Bovendien werden die memorieboeken geregeld doorgegeven aan de vol-
 gende generatie, zodat ze soms uitgroeiden tot echte (familie)geschiedenis-
 sen.⁵³² Ook Dirk Lucas vulde de boekhouding van het Lemke en de brouwerij
 aan met persoonlijke gebeurtenissen. De meeste memorieboeken zijn in de
 loop der jaren verloren gegaan, maar dat van de familie Lucas wonderwel
 niet.⁵³³ Het is die schat aan informatie die ervoor zorgt dat het levensverhaal
 van de geportretteerde Anna Maria Lucas uit de achttiende eeuw toch in
 detail gereconstrueerd kan worden, ook al is het al zo lang geleden. Veel
 andere bronnen zijn er bovendien niet bewaard gebleven: van het archief
 van het klooster waar ze intrad, zijn maar enkele stukken overgebleven. Dit
 gebrek aan bronnen kunnen we gelukkig opvangen dankzij het memorie-
 boek. Het merendeel van het privéarchief van het Lemke werd evenwel
 verzameld en bewaard door mannelijke voorouders. Zonder deze mannen

zouden we het levensverhaal van de zuster nooit in zulke levendige details kunnen omschrijven.

Anna Maria Lucas werd op 31 maart 1752 gedoopt en was de dochter van Dirk Lucas en Helena Coenen.⁵³⁴ Haar moeder Helena was de kleindochter van Coen Coenen en erfde de boerderij en brouwerij.⁵³⁵ Anna Maria trad op 25-jarige leeftijd in in het klooster van Bethlehem in Oostrum in Nederland, op zo'n 55 kilometer van Elen. Het klooster, dat in de huidige Spoorstraat stond, werd gebouwd in 1450. Eerst woonde er een mannelijke congregatie, maar vanaf ongeveer 1470 trokken de augustijner kanunnikessen erin, waartoe ook Anna Maria zou behoren.⁵³⁶ In documenten die het klooster opstelde, lezen we dat Anna Maria op 17 augustus 1777 werd geëxamineerd.⁵³⁷ Dat betekent dat de rector, de priester van het klooster, naging of ze wel geschikt was om in te treden en ze dit volledig uit vrije wil deed. Terwijl Jan Deckers hierover vertelt, bladert hij door het memorieboek van Anna Maria's vader, waarin de intrede ook vermeld wordt. 'Hier staat het, zie,' zegt hij. Hij wijst naar een passage en leest voor:

'Den 29 julij 1777 is mijn dochter Anna Mary Lucas aengenomen int clooster der Religieusen tot Oostrom bij Venrae int Lant van Gelder voor die som van 200 franse kroonen en daer bij alle toebehoor wat eene religieuse behoort.'⁵³⁸

Bij de intrede hoorde ook een ceremonie. De novice – in de bronnen van het klooster een 'bruijt' genoemd – werd door de priester en misdienaars opgehaald aan de kerkdeur en kreeg wijwater. Daarna vraagt de rector: 'Dochter, wat is u[w] begeerte?' Anna Maria moest daarop antwoorden: 'Ick versoecke Eerwaarde pater Rector de bermhertigheijt godts en aengenomen te worden onder dese susters in den regel van den H[eiligen] vaeder Augustinus.' Er werd een preek gehouden, en daarna vroeg de rector of Anna Maria nog steeds bereid was om in te treden. Anna Maria zou daarop antwoorden: 'Betrouwende op de bermhertigheijt godts ende op de gebeden van de mede susters sal ick alles tot saeligheijt van mijn ziele geerne trachten te volbrengen.'⁵³⁹

Jan bladert verder door het memorieboek, op zoek naar de volgende stap in Anna Maria's intrede. In het daaropvolgende jaar werd Anna Maria namelijk als novice voorbereid op haar eigenlijke professie. Die professie vond plaats op 1 september 1778.⁵⁴⁰ Ook hier werd voor en na de gehouden preek gepolst of ze nog steeds vastberaden was om haar taak te volbrengen.⁵⁴¹

Zoals de gewoonte was, ruilde Anna Maria haar geboortenaam in voor een kloosternaam. Zo werd ze vanaf dan zuster Maria Helena. Dirk Lucas schreef hierover:

‘Den 1 september 1778 is mijn doghter Maria Helena int vermaert clooster tot Oostrum geprofest der canonersse regulieren en alles van dote betaelt met die soms van 700 gul[den] Luycx gelt volgens quitantie.’⁵⁴²

Wanneer iemand tijdens het ancien régime in wilde treden, moest hij of zij namelijk een bedrag betalen, vergelijkbaar met, maar meestal iets goedkoper dan, een bruidsschat bij een huwelijk.⁵⁴³ De familie Lucas moest voor Anna Maria’s intrede tweehonderd Franse kronen betalen. Een derde daarvan had vader Dirk al voor haar intrede betaald; de rest van het bedrag betaalde hij bij de professie in Luikse gulden. Anna Maria’s vader zou ook elk jaar drie dukaten speelpenning moeten blijven betalen.⁵⁴⁴ Een speelpenning is een soort jaarlijkse uitkering. Uit documenten die de familie bewaarde, kunnen we afleiden dat Dirk zijn dochter ook na haar intrede financieel bleef ondersteunen. In 1780 zorgde hij ervoor dat ze recht had op de pachtopbrengst van twee percelen land, en vroeg hij aan haar broers en zussen om haar ieder jaar ‘een pont wol die schaep’ en ‘een stuk gehekelt vlas’ te geven.⁵⁴⁵ Aangezien er in het klooster een spinhuis was, kunnen we veronderstellen dat het materiaal daar verwerkt werd.⁵⁴⁶

Van het klooster van Bethlehem zijn slechts enkele bronnen bewaard gebleven, maar ze geven wel een mooi beeld van hoe het dagelijks leven van zuster Maria Helena eraan toeging. Het kloostercomplex bestond uit een gebedsruimte, kloostercellen (de privékamers van de zusters) en allerlei algemene ruimtes, maar ook uit stallen, een spinhuis en een brouwhuis. In bronnen over belastingen die het klooster moest betalen, lezen we dat er telkens een of meerdere koeien waren, enkele bijenvolken en een distilleerketel om het Bethlehem-bier te brouwen. Daarnaast hadden ze zeker meer dan vijftig fruitbomen. De zusters hielden zich dus bezig met bier- en textielproductie en met kleinschalige landbouw. Daarnaast ontvingen ze ook gasten, en dan voornamelijk alleenstaande gegoede vrouwen. Sommige gasten zetten het klooster zelfs in hun testament.⁵⁴⁷ De inkomsten van de zusters kwamen bijgevolg uit heel wat verschillende hoeken, namelijk ‘hunne eijgene goederen, en haer handwerck, als oock van Hollandse kostjuffrouwen’, zoals ze het zelf verwoordden.⁵⁴⁸

Een belangrijke pijler van het kloosterleven in Oostrum was het koorgebed. Vijf keer per dag werden de klokken geluid en moesten de zusters naar de gebedsruimte gaan om er samen te bidden.⁵⁴⁹ Het leven in het klooster was dan ook strikt gereguleerd met een dagplanning waar men in normale omstandigheden niet van kon afwijken. Zusters verlieten het klooster niet, hoewel ze in uitzonderlijke omstandigheden – bijvoorbeeld bij ziekte van een familielid – wel even naar huis mochten.⁵⁵⁰ De zusters mochten gewoonlijk ook geen brieven of geschenken krijgen, behalve wanneer moeder-overste daar toestemming voor gaf. Zij controleerde samen met twee andere zusters de kloostercellen op zulke verboden spullen.⁵⁵¹ Of zuster Maria Helena brieven mocht schrijven en ontvangen, weten we niet. Er zijn in elk geval uit haar tijd in het klooster geen brieven van of aan haar bewaard gebleven.

Iedereen had ook haar eigen taak. Naast de moeder-overste, de penningmeester en de rector waren er ook een kokkin, ziekenzuster, tuinvrouw, organiste, brouwster, kosteres, tafeldame, enzovoort.⁵⁵² In 1783 werd een lijst opgemaakt met de namen van de zusters die op dat moment in het klooster verbleven. Volgens deze lijst werkte zuster Maria Helena er op dat moment in de keuken.⁵⁵³ Normaliter bleven de zusters hun hele leven in het klooster. Zelfs na hun dood bleven ze op het domein: overleden zusters en andere bewoners van het klooster werden namelijk begraven in gewijde grond bij het klooster.⁵⁵⁴ Maar dat scenario was niet weggelegd voor Maria Helena, want zij zou later noodgedwongen naar Elen terugkeren ...

Onder Frans bewind

Het leven in het klooster van Oostrum ging z'n gangetje, maar daar zou plots verandering in komen. In Frankrijk kwamen in 1797 namelijk de Franse revolutionairen op. Burgers keerden zich niet enkel tegen de adel, maar ook tegen de clerus. Daarom, en vanwege geldgebrek, werd beslag gelegd op de kerkelijke eigendommen. Kloosters en al wat in de kloostergebouwen stond, werden eigendom van de staat. Veel van deze geconfisqueerde eigendommen werden verkocht, waarna de religieuzen de kloostergebouwen moesten verlaten. Na de Franse Revolutie werd deze politiek voortgezet. Bovendien werden grote delen van Europa tijdens de Eerste Coalitieoorlog (1792-1797) door Frankrijk veroverd.* De Franse overheid nam ook in deze gebieden kerkelijke

* De Eerste Coalitie was een bondgenootschap dat tijdens de Eerste Coalitieoorlog (1792-1797) tegen het revolutionaire Frankrijk stond. Het bestond

onder andere uit Oostenrijk, Pruisen, de Nederlandse Republiek, Groot-Brittannië, Spanje, Portugal en verschillende Italiaanse staten.

eigendommen in beslag. Heel wat religieuzen vluchtten elders heen.⁵⁵⁵ Voor de zusters in Oostrum moeten het bange dagen geweest zijn. In Limburg werd strijd geleverd van 1792 tot 1794, waarbij op het ene moment Frankrijk aan de winnende hand was, en op het andere moment de Eerste Coalitie. Pas bij de capitulatie van Maastricht op 4 november 1794 werd het weer rustiger.⁵⁵⁶

Volgens de lokale heemkundige Raymond Driessen doet in de familie Deckers het verhaal de ronde dat zuster Maria Helena zich verschuuld zou hebben in de familiebrouwerij in Elen, die tegenover het Lemke lag, op het moment dat het Franse leger de streek veroverde.⁵⁵⁷ Of de zuster zich werkelijk verschool in Elen, valt te betwijfelen. Elen en Oostrum liggen in vogelvlucht op ongeveer 55 kilometer van elkaar. Als de theorie klopt, moest ze enkele dagen door oorlogsgebied reizen, waar soldaten rondwaarden van een regime dat religieuzen niet vriendelijk gezind was. Zou zuster Maria Helena in zulke gevaarlijke omstandigheden alleen naar Elen gereisd zijn? Het klinkt weinig plausibel, en er zijn ook geen bronnen die het verhaal kunnen bevestigen. Waarschijnlijk verbleef de zuster tijdens de Franse veldtocht dus gewoon in het klooster, samen met de andere zusters.* Mogelijk hebben ze maandenlang onzeker afgewacht wat de toekomst zou brengen. Wie zou er winnen? En als Frankrijk zou winnen, wat zou er dan met hen gebeuren? Zouden ze hun klooster verliezen? Zou de orde ontbonden worden? Zouden ze het zelfs overleven? Zuster Maria Helena en de anderen hebben zich dit ongetwijfeld meermaals afgevraagd, terwijl ze angstvallig het nieuws van buitenaf aanhoorden. En tegelijk met hen vroegen duizenden andere kloosterzusters in het Franse expansiegebied zich hetzelfde af.

Uiteindelijk werden in 1795 de Zuidelijke Nederlanden volledig geannexeerd door het Franse leger. In het departement Nedermaas, waar Oostrum deel van uitmaakte, werden daaropvolgend ongeveer 130 kloosters, abdijen, priorijen en kapittels opgeheven.⁵⁵⁸ Kloostergebouwen werden verkocht. Gemeenschappen die wilden blijven, mochten het gebouw terugkopen of pachten. Ook het klooster van Bethlehem in Oostrum was in 1802 hetzelfde lot beschoren. De rector en enkele zusters huurden het pand vanaf 1802 gedurende enkele jaren voor 250 francs per jaar van de Franse staat, maar kregen het al snel financieel erg moeilijk. Hun opbrengsten uit tienden, erfpachten en leningen werden in beslag genomen of vervallen verklaard.**

* Over de feitelijkheid van familieoverlevingen lees je meer in het hoofdstuk 'Een stapel postkaarten van de ongeletterde Roos'.

** Een tiende was een vorm van belasting die

opgeheven werd door religieuze instellingen en gebruikt werd voor de armenzorg, om religieuze gebouwen te onderhouden en om de religieuzen van de instelling in levensonderhoud te voorzien.

Bovendien moesten ze herstellingen aan het gebouw zelf bekostigen.⁵⁵⁹ In mei en juni 1803 had men daarenboven te maken met strenge vorst en daardoor misoogsten.⁵⁶⁰ In 1806 werd het pand door de staat verkocht op een openbare veiling. De koper was de protestantse baron Barthold de Cocq van Haften, heer van Blitterswijck. Het klooster werd later volledig afgebroken. Wanneer exact is niet duidelijk, maar waarschijnlijk tussen 1809 en 1820.⁵⁶¹

Hoe het na de verkoop van het klooster verder ging met de zusters, is niet helemaal duidelijk. Ergens tussen 1806 en 1808 werd de laatste rector Wilhelmus Matthias Eymaels aangesteld als pastoor in het nabijgelegen Geijsteren. Enkele zusters volgden hem.⁵⁶² Zuster Maria Helena dook in 1806 kort in Heppeneert op, vlak bij Elen. Van daaruit schreef ze namelijk een brief aan de bisschop van Luik om ontslagen te worden van haar gelofte van armoede, en dus in feite geen zuster meer te zijn. Zo zou ze opnieuw eigen bezittingen kunnen hebben en haar bestaansmiddelen verzekeren. De bisschop stond dat toe, maar dan moest ze wel de rest van haar leven iedere week een rozenhoedje bidden.^{563*} Kort daarna ging ze in Geijsteren wonen, want uit die tijd dateren enkele brieven die ze van daaruit naar haar zussen in Elen stuurde.⁵⁶⁴ Waarom ze naar Geijsteren trok, is niet zeker. Wel weten we dat er daar tot aan de dood van de rector in 1822 nog zusters uit het voormalige klooster in Oostrum samenleefden in de pastorijs. Hoewel ze intussen uitgetreden was, leefde Maria Helena dus misschien toch nog enkele jaren met haar medezusters samen of in hun buurt in Geijsteren.

Het privéarchief van de familie bevat heel wat boeiende briefwisseling over het levensonderhoud van zuster Maria Helena na haar officiële uittrede als zuster. Zo beloven haar broer Leonard en haar twee schoonbroers Jan Coenen en Nicolaes Deckers op 2 juli 1806 dat ze haar haar hele leven zullen onderhouden, mocht de Franse staat dat niet doen. Daarvan was namelijk sprake na het zogenaamde Concordaat tussen paus Pius VII en Napoleon in 1801. Ze moest in ruil dan wel afstand doen van 'alle werelentse goederen en meubelen behalve haere spe[e]l[enn]ing die zij tegenwoordig beseijt'.⁵⁶⁵ De erfenis van vader Dirk Lucas, die in 1810 zou overlijden, moest zo ook maar over drie in plaats van vier kinderen verdeeld worden. Waarschijnlijk had ze sowieso niets geërfd als ze niet uitgetreden was, want clerici hadden

* Een rozenhoedje is een type gebed waarbij je gebruikmaakt van een rozenkrans, ook gekend als paternoster. Voor een rozenhoedje bid je voor elke kraal aan de rozenkrans een vooraf bepaald

gebed. De lange versie van een rozenhoedje is het rozenkransgebed, waarbij je drie maal langs elke kraal gaat.

Zuster Maria Helena Lucas werd op latere leeftijd geportretteerd door een onbekende kunstenaar. (Anonime schilder, datum onbekend (waarschijnlijk na 1817))

gewoonlijk geen recht op een erfenis van een naaste familielid.⁵⁶⁶ Uit een brief die ze op 23 juli 1814 naar haar familie schreef, blijkt dat de Franse staat dan toch weigerde zuster Maria Helena te vergoeden.⁵⁶⁷ Op dat moment waren de Zuidelijke Nederlanden namelijk al heroverd door de grootmachten Rusland, Oostenrijk, Groot-Brittannië en Pruisen, maar wisten de leiders van deze landen nog niet wat er met het gebied moest gebeuren. De generaal-gouvernementen, zoals de streek genoemd werd, zouden pas in 1815 ingedeeld worden bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden enerzijds en Pruisen anderzijds. De Franse staat redeneerde daarom dat zuster Maria Helena geen recht had op een vergoeding, omdat ze niet (meer) op het Franse grondgebied woonde.⁵⁶⁸

Zuster Maria Helena woonde in of bezocht Geijsteren en Oostrum nog minstens tot 1817, want dan werd ze een laatste keer vermeld in het rekenboek van de kapel van Oostrum, waar ze een offer bracht.⁵⁶⁹ Waarschijnlijk is ze niet lang daarna naar Elen teruggekeerd, zoals de inhoud van haar testament aantoont, dat in Maaseik op 3 juli 1818 werd opgemaakt. Ze werd in het testament opnieuw Anna Maria genoemd, in plaats van haar kloosternaam

zuster Maria Helena. Ze zou bij haar zus Maria Ida Lucas en haar echtgenoot Nicolaas Deckers in de brouwerij in Elen ingetrokken zijn. Ze stelde Maria Ida dan ook aan als haar erfgename.⁵⁷⁰

Maar het is niet omdat Anna Maria een testament liet opmaken dat haar einde naderde. Integendeel; nog bijna twintig jaar zou ze doorbrengen in Elen. Ze overleed er op 22 januari 1837, op de gezegende leeftijd van 84 jaar.⁵⁷¹ Anna Maria werd tijdens haar laatste jaren nog steeds *masseur*, of 'mijn zuster', genoemd, hoewel ze intussen al een hele tijd uitgetreden was.⁵⁷² Ook haar habijt had ze nog, want daarin poseerde ze voor een schilderij dat van haar gemaakt werd. De schilder en exacte datum zijn helaas onbekend. Ook naar de motieven waarom men dit portret liet maken,⁵⁷³ is het raden. Tegenwoordig is het schilderij nog steeds in familiebezit.

Het klinkt alsof de zusters van het Oostrumse klooster hun verdwijning gedwee toelieten, en er zijn geen bronnen die het tegendeel bewijzen. Het kloosterarchief van Bethlehem is echter maar beperkt bewaard gebleven. Het is dus niet omdat we er geen bewijs voor vinden, dat de zusters niet geprobeerd hebben om de verkoop van het klooster tegen te gaan. Er zijn bovendien talloze voorbeelden van zusters en vrouwelijke orden in het Franse expansiegebied die zelf actie ondernamen en overheden benaderden of ermee onderhandelden – weliswaar binnen hun eigen beperkte kader en vaak zonder succes.⁵⁷⁴ Dat de zusters van Bethlehem nog enkele jaren het gebouw huurden, zelfs in moeilijke omstandigheden, toont mooi hun standvastigheid aan. Ook na de verkoop probeerden ze in een naburig dorp de congregatie levend te houden. Uiteindelijk verdween de gemeenschap, omdat de zusters van ouderdom stierven en er geen nieuwe meer bij kwamen. Maar zelfs buiten de gemeenschap zie je dat gewezen zusters niet altijd passieve personages waren: zoals we zagen in de brieven die bewaard zijn gebleven in het familiearchief, correspondeerde Maria Helena na haar uittrede druk om zichzelf ervan te verzekeren dat iemand haar financieel zou onderhouden.

De zusters Deckers*

‘Was Maria Helena Lucas een belangrijke vrouw voor de familiegeschiedenis, voor de geschiedenis van het Lemke, of voor jou persoonlijk?’ vragen we Jan. ‘Niet echt,’ zegt hij stellig. ‘Wanneer je aan de familieleden zou vragen wie zij was, weet 99 procent waarschijnlijk niet over wie het gaat.’ Dat is ook logisch na zoveel jaren. Volgens Jan zijn er andere vrouwen die een veel grotere stempel hebben gezet op de familiegeschiedenis: de zeven zusters Deckers, die allemaal intraden bij de Congregatie van de Zusters Kindsheid Jesu. Alsof Jan onze interesse aanvoelt, vertelt hij hoe het kwam dat het Lemke zo’n groot aantal vrouwen naar deze specifieke congregatie heeft gezonden.

De Congregatie van de Zusters Kindsheid Jesu was opgericht in 1835 in Gent, als antwoord op de vele kinderen die er in die tijd te vondeling gelegd werden. Gent was op dat moment een sterk geïndustrialiseerde stad en kende een grote groep arme inwoners. Wanneer de zorg voor een kind onbetaalbaar was, zagen vele moeders geen andere oplossing dan hun kind te vondeling te leggen.** Zo zou het kind hopelijk in een betere omgeving kunnen opgroeien. Later breidde de congregatie haar werk uit naar andere takken zoals de ziekenzorg, bejaardenzorg en het onderwijs. Al in 1840 werd een tweede afdeling gesticht in Hasselt. In 1884 richtten ze ook een normaalschool op in Hasselt, met de bedoeling er onderwijzeressen op te leiden voor hun eigen congregatie. Het is in die Hasseltse normaalschool dat het religieuze leven van vele zusters Deckers startte.⁵⁷⁴

‘De eerste generatie zusters waren telgen[†] uit het kroostrijke gezin van Andreas Deckers en Margaretha Lenders,’ vertelt Jan. Vier van hun dertien kinderen volgden een opleiding tot onderwijzeres aan de normaalschool in Hasselt: Leonie, Anna, Adrienne en Germaine, geboren tussen 1877 en 1896. Leonie, Anne en Germaine traden al op jonge leeftijd in bij de congregatie die de normaalschool leidde. Adrienne was later dan haar zussen om in te treden: zij was al 25 jaar oud toen ze in 1917 haar roeping volgde. Maar ondanks haar latere intrede is de passage van Adrienne niet onopgemerkt voorbijgegaan. Op het moment dat ze intrad, was er binnen de Kerk namelijk een groot

* We kiezen er bewust voor om de wereldse namen van de zusters te gebruiken en niet hun kloosternamen, omdat dit tot verwarring zou kunnen leiden. In de eerste generatie werd Germaine ‘zuster Elisabeth’ genoemd en Adrienne ‘zuster Theodora’. In

de tweede generatie had je dan weer Adrienne, die ‘zuster Germaine’ heette en Germaine die ‘zuster Theodarda’ heette. Kan je het nog volgen?

** Over vondelingen lees je meer in het hoofdstuk ‘Een speelvrouw in de Parochie van Miseric’.

Vier dochters van Andreas Deckers en Maggaretha Lenders traden in bij de Congregatie van de Zusters Kindsheid Jesu. Een van hen was missiezuster in Congo. Vanwege de hitte mochten de missiezusters een witte hobijt dragen in plaats van de traditionele zwarte. Dankzij deze hobijt is ze op familiefoto's steeds erg herkenbaar. V.l.n.r.: Germaine, Anna, Adrienne en Leanie.

missionair enthousiasme. In de Congolese stad Inongo was de bekende Congregatie van Scheut al enige tijd actief. De mannelijke scheutisten hadden echter een vrouwelijke congregatie nodig die zich kon ontfermen over meer 'vrouwelijke' aspecten van de missie: weeshuizen, hospitalen, opvoeding van meisjes en vrouwen ... Ze polsten bij enkele Belgische vrouwelijke congregaties en kwamen uiteindelijk uit bij de Zusters Kindsheid Jesu. Tachtig zusters stelden zich kandidaat om naar het verre Congo te trekken, maar amper vijf van hen kregen uiteindelijk dat voorrecht. Onder hen: Adrienne Deckers.⁵⁷⁵ Op foto's van de vier zusters Deckers springt de in het wit geklede Adrienne er altijd uit. Om de hitte te kunnen weerstaan, mochten de zusters in Congo namelijk een witte hobijt dragen in plaats van hun traditionele blauwe, en mochten ze ook een witte hoed opzetten.⁵⁷⁶ Adrienne zou haar hele leven in Congo verblijven, maar keerde af en toe terug naar België. Ze overleed uiteindelijk op 10 februari 1955 in Bokoro.

De eerste generatie zusters blijkt een grote invloed te hebben gehad op enkele van hun nichtjes, de dochters van Joannes Adamus Deckers en zijn vrouw Maria Hubertina Coenen. De zusjes Adrienne, Germaine en Josephine,

geboren in 1901, 1914 en 1916, volgden hun tantes naar de Zusters Kindsheid Jesu. Adrienne maakte als lagereschoolmeisje bewust mee hoe haar tantes Elisabeth en Adrienne in 1914 en 1917 intraden. De drie zusjes zagen ook hun tante Adrienne in 1926 naar het verre, onbekende Congo vertrekken om er een missiepost op te richten. Heeft het vertrek van hun tante tot de verbeelding gesproken en hen aangemoedigd om ook toe te treden? Mogelijk was dat inderdaad het geval, want Adrienne trad al op 4 november 1928 in bij de Zusters Kindsheid Jesu en vertrok in 1934 naar Congo.⁵⁷⁷ Jan vertelt: 'Daar werkte ze op de missieposten van Inongo en Bokoro als verpleegster, en in Kinshasa verzorgde ze melaatsen.'

In 1931 trad vervolgens Germaine in.⁵⁷⁸ Zij vertrok na de Tweede Wereldoorlog in 1946 naar Congo, waar ze als verpleegster-vroedvrouw in Inongo, Bokoro en Takati werkte. Ook zij verzorgde melaatsen in Kinshasa, en keerde pas terug naar België in 1971. Josephine trad als laatste zus in in 1936. In tegenstelling tot haar zussen bleef ze in België, en gaf ze veertig jaar lang les aan het eerste studiejaar in het Hemelrijk in Hasselt.

De twee generaties zusters Deckers overleden allen tussen 1955 en 2005. Heel wat volwassen telgen van de familie hebben dus zeker nog herinneringen aan hen. Het verhaal van de zeven zusters toont de kracht van een voorbeeldfiguur. De intrede van Leonie heeft mogelijk haar zussen geïnspireerd, niet enkel om in te treden, maar ook om steeds voor de Zusters Kindsheid Jesu te kiezen. De intrede van de vier zussen moedigde dan weer hun drie nichtjes aan om hetzelfde te doen, ook bij dezelfde congregatie. Adrienne uit de eerste generatie zette met haar pioniersrol in Congo andere zusters uit de congregatie aan om ook naar verre oorden te reizen. De belevenissen van de zusters in het verre Congo spraken ongetwijfeld tot de verbeelding. Dat Adriennes nichtjes Adrienne en Germaine in haar voetsporen traden, is nog minder verwonderlijk. Zij hadden het voorrecht de verhalen vanop de eerste rij te kunnen volgen.

Voor we afscheid nemen van Jan, leidt hij ons nog even rond op de boerderij. Hij wijst ons aan waar hij als kind speelde en haalt enkele herinneringen op aan zijn tantes uit Congo die er ook nog gelogeerd hebben. We wandelen om de vierkantshoeve en komen uit aan de straatkant, tegenover de brouwerij waar zuster Maria Helena na haar uittreden bij haar zus Maria Ida ging wonen. De oorspronkelijke brouwerij is helaas een honderdtal jaar geleden afgebrand. Jans verhalen over de zusters Deckers en Maria Helena tonen dat ook vrouwen mee (familie)geschiedenis hebben geschreven vanuit deze plek.

Het meest trots is onze gastheer op de recente verbouwingen. Jan heeft het Lemke laten ombouwen tot een polyvalente evenementenruimte, met respect voor het historische karakter van het gebouw. Het doet ons denken aan zijn voorvader Coen Coenen, die in 1714 op deze plek een vervallen pand kocht om er een grote vierkantshoeve van te maken. Driehonderd jaar na Coen hebben zijn nakomelingen er opnieuw voor gezorgd dat het Lemke ook voor de volgende generaties een bijzondere plek zal blijven.

Familiegeschiedenis wordt nog vaak geschreven vanuit een mannelijk standpunt; vrouwen spelen hierin meestal slechts een bijrol. De vrouwelijke variant van een voorvader – ‘voormoeder’ – veroverde pas sinds kort een plaats in het woordenboek. Toch bestaan er voldoende bronnen om het leven van onze voormoeders te reconstrueren: familie verhalen, archiefdocumenten, erfstukken, DNA ...

Als bewijs nemen we je mee op onze zoektocht naar enkele gewone voormoeders, die allen op hun eigen manier juist buitengewoon blijken te zijn. We vertrekken met enkel een foto van een missiezuster zonder naam, een volksverhaal over een vermeende heks, of een vage herinnering aan een tante die kant verkocht tijdens de Eerste Wereldoorlog. Samen met hun nakomelingen trekken we naar het archief, en reconstrueren zo hun boeiende levensverhalen.

Wil je zelf op zoek gaan naar je eigen voormoeders? In dit boek delen we talloze tips voor startende en ervaren genealogen, voor een inspirerende duik in je vrouwelijke familiegeschiedenis.

Maite De Beukeleer is historica en vooral geïnteresseerd in de kleine geschiedenis van alledag. Maarten Larmuseau is genetisch genealoog en doet academisch onderzoek naar stambomen en DNA. Voor dit boek duiken ze samen in de archieven op zoek naar sporen van voormoeders. Ze worden hierin bijgestaan door historica Lise Hellemans.